

УДК 811.161.2'38:821.161.2-3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.4>

**УРБАНІСТИЧНИЙ ПРОСТІР І ФРАЗЕОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ
В РОМАНІ ЮРІЯ ДАЦЕНКА «ПАСТКА ДЛЯ РІЗНИКА»:
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ**

**URBAN SPACE AND THE PHRASEOLOGICAL WORLDVIEW
IN YURI DATSENKO'S NOVEL *A TRAP FOR THE BUTCHER*:
A LINGUOSTYLISTIC ASPECT**

Наумова Т.М.,

orcid.org/0000-0001-7161-004X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та слов'янської філології

Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

У статті здійснено лінгвостилістичний аналіз роману Юрія Даценка «Пастка для різника» з погляду взаємодії урбаністичного простору та фразеологічної організації художнього тексту. Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного осмислення міста в сучасній українській історико-детективній прозі не лише як місця розгортання подій, а як активного смислотворчого чинника, що впливає на сюжет, психологію персонажів і загальну атмосферу твору. У роботі доведено, що урбаністичний простір у романі функціонує як персоніфікований художній образ, наділений рисами живого організму, власним ритмом, емоційною напругою, пам'яттю та здатністю реагувати на події.

Особливу увагу приділено мовним засобам моделювання міста: антропоморфній предикації, соматичній метафорі, полісенсорній деталізації, синтаксичному нанизуванню, контрастній оцінності та лексико-семантичним полям тілесності, шуму, вогкості, бруду, руху й тривоги. Простежено, що модель «місто – організм» забезпечує цілісне сприйняття художнього простору: вокзал, вулиці, річка, нетрі, туман і дощ постають не окремими деталями, а складниками напруженого міського тіла. Саме через таку образну систему детективна інтрига набуває не лише подієвого, а й психологічного та символічного виміру.

Фразеологічні одиниці розглянуто як важливі елементи мовної картини міста. Вони передають буденне мислення персонажів, їхні емоційні реакції, соціальні оцінки, стан розгубленості, страху, іронічного дистанціювання або безсилля. З'ясовано, що фразеологізми типу «світ за очі», «до одного місця» виконують у тексті характерологічну, оцінну, емоційно-експресивну й композиційну функції. Вони увиразнюють мовлення персонажів, посилюють ефект історичної достовірності та допомагають розкрити приховані психологічні стани героїв. Окреслено також їхню роль у формуванні напруженого ритму оповіді. У висновках обґрунтовано, що поєднання персоніфікованого урбаністичного простору та фразеологічної образності формує багатовимірну модель міста як живого, психологічно насиченого й морально проблемного художнього суб'єкта.

Ключові слова: урбаністичний простір, образ міста, фразеологізм, персоніфікація, соматична метафора, лінгвостилістика, історичний детектив, Юрій Даценко.

The article presents a linguostylistic analysis of Yuri Datsenko's novel *A Trap for the Butcher* from the perspective of the interaction between urban space and the phraseological organization of the literary text. The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive understanding of the city in contemporary Ukrainian historical detective prose not merely as a setting for events, but as an active meaning-making factor that influences the plot, the psychology of the characters, and the overall atmosphere of the work. The article proves that urban space in the novel functions as a personified artistic image endowed with the features of a living organism, its own rhythm, emotional tension, memory, and the ability to respond to events.

Particular attention is paid to the linguistic means of modelling the city: anthropomorphic predication, somatic metaphors, polysensory detail, syntactic accumulation, contrastive evaluation, and the lexical-semantic fields of corporeality, noise, dampness, dirt, movement, and anxiety. It is shown that the "city as organism" model ensures a holistic perception of artistic space: the railway station, streets, river, slums, fog, and rain appear not as separate details, but as components of a tense urban body. It is through this figurative system that the detective intrigue acquires not only an event-based dimension, but also a psychological and symbolic one.

Phraseological units are considered important elements of the linguistic image of the city. They convey the everyday thinking of the characters, their emotional reactions, social evaluations, and states of confusion, fear, ironic distancing, or helplessness. It is established that phraseological units such as *svit za ochi* ("to the ends of the earth / wherever one's eyes may lead") and *do odnoho mistsia* ("of no use / irrelevant") perform characterological, evaluative, emotionally expressive, and compositional functions in the text. They make the characters' speech more expressive, strengthen the effect of historical authenticity, and help reveal the characters' hidden psychological states. Their role in shaping the tense rhythm of the narrative is also outlined. The conclusions substantiate that the combination of personified urban space and phraseological imagery forms a multidimensional model of the city as a living, psychologically charged, and morally problematic artistic subject.

Key words: urban space, image of the city, phraseological unit, personification, somatic metaphor, linguostylistics, historical detective fiction, Yuri Datsenko.

Постановка проблеми. Сучасна українська проза дедалі активніше репрезентує місто не як нейтральне місце перебування персонажів, а як складну художню систему, що бере участь у формуванні смислів твору. Урбаністичний простір у такому тексті перестає бути пасивним тлом і набуває ознак самостійного суб'єкта: він «*дихає*», «*пульсує*», «*мовчить*», «*знервовано спить*», «*прокидається*» разом із героями або, навпаки, протистоїть їм як ворожа й непрозора структура. У романі Юрія Даценка «Пастка для різника» ця тенденція виявляється особливо виразно, адже детективна інтрига пов'язана не тільки з діями окремих персонажів, а й з атмосферою міста, його темними вулицями, запахами, звуками, соціальними контрастами та психологічною напругою [2; 6; 7].

Проблема дослідження полягає в тому, що мовна організація міського образу в романі не може бути зведена лише до опису простору. Урбаністичний код тут поєднується з фразеологічною системою тексту: стали вислови, ідіоми, розмовні формули та образні сполуки не тільки характеризують мовлення персонажів, а й поглиблюють уявлення про місто як середовище соціальної взаємодії. Фразеологізми фіксують спосіб мислення героїв, їхні оцінки, страхи, іронію, роздратування, досвід безпорадності або готовність діяти. Саме тому аналіз фразеологічних одиниць у поєднанні з лінгвостилістичним дослідженням образу міста дає змогу глибше розкрити поетику роману.

Актуальність теми зумовлена кількома чинниками. По-перше, роман Ю. Даценка належить до сучасної української історико-детективної прози, у якій мовна реконструкція епохи має особливе значення. По-друге, образ міста у творі виконує не лише просторову, а й психологічну, символічну та композиційну функції. По-третє, фразеологічна організація тексту дає змогу простежити, як у межах художнього дискурсу взаємодіють індивідуально-авторські образи та колективні мовні стереотипи. По-четверте, поєднання урбаністичного й фразеологічного підходів дозволяє розглядати роман як цілісну мовно-художню модель, у якій простір, персонаж і слово перебувають у постійній взаємодії [2].

Отже, постає потреба в такому аналізі, який не обмежується описом окремих тропів або переліком фразеологічних одиниць, а виявляє їхню функціональну роль у художній структурі. Саме в цьому полягає наукова новизна пропонованої статті: образ міста й фразеологічна картина світу розглядаються як взаємопов'язані рівні тексто-

вої організації, що спільно формують напружену атмосферу історичного детективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади вивчення художнього простору сформувалися в українському літературознавстві та лінгвостилістиці в межах досліджень поетики тексту, просторової семантики, авторської картини світу й мовної образності. М. Коцюбинська розглядала художній простір як один із найважливіших чинників організації літературного твору, оскільки саме просторові координати часто виявляють глибинну структуру авторського мислення. Н. Копистянська наголошувала на жанротворчій ролі простору, його здатності визначати характер сюжетної динаміки й тип взаємодії персонажів. У цьому контексті місто може бути прочитане як структурний центр твору, що задає ритм подій і формує особливу атмосферу оповіді [5; 6].

Лінгвостилістичний аспект проблеми пов'язаний із працями С. Єрмоленко та Л. Мацько, у яких художній текст розглядається як система взаємодії образних, експресивних, синтаксичних і лексико-семантичних засобів. Персоніфікація, метафора, оцінна лексика, синтаксична ритмізація та повтор постають не як зовнішні прикраси, а як механізми смислотворення. Для аналізу роману Ю. Даценка особливо важливою є думка про те, що стилістичні засоби працюють комплексно: окрема метафора набуває повного значення лише в системі повторів, контрастів і композиційних зв'язків [3; 7].

Когнітивний підхід, представлений у працях О. Селіванової, дає змогу пояснити соматичну метафорику міста через концептуальну модель «*місто – організм*». За такої інтерпретації урбаністичний простір описується через людське тіло, його органи, фізіологічні процеси й емоційні стани. Саме ця модель є продуктивною для аналізу роману «Пастка для різника», де вокзал може набувати ознак «*серця*», новини – «*крові*», а саме місто – здатності «*дихати*», «*спати*», «*прокидатися*», «*нервуватися*» [8; 2].

Фразеологічний аспект дослідження спирається на праці Л. Скрипник, В. та Д. Ужченків, М. Алефіренка й інших дослідників української фразеології. У межах традиційної класифікації фразеологізми поділяють на фразеологічні зрощення, єдності та сполучення залежно від ступеня семантичної цілісності й мотивованості. Для художнього тексту важливим є не тільки тип фразеологічної одиниці, а й її функція: вона може створювати розмовність, передавати емоційну реакцію, маркувати соціальний статус мовця,

виявляти авторську іронію або ставати елементом психологічної характеристики.

Попередні напрацювання щодо роману Ю. Даценка засвідчують, що образ міста в ньому репрезентований через антропоморфну предикацію, соматичну метафорику, синтаксичне нанизання, полісенсорну деталізацію, семантичну контрастність та оцінну лексику. У завантаженому матеріалі слушно підкреслено, що урбаністичний простір у романі функціонує як автономний персонаж, який взаємодіє з героями та відображає їхні психологічні стани. На цій основі доцільно розширити аналіз, залучивши фразеологічний матеріал, адже сталі словесні формули допомагають з'ясувати, як персонажі вербалізують своє перебування в місті та як оцінюють події, що розгортаються довкола них [2].

Отже, сучасний стан дослідження проблеми дозволяє поєднати кілька наукових перспектив: поетику художнього простору, лінгвостилістику, когнітивну метафорологію та фразеологію. Такий синтез є продуктивним, оскільки роман Ю. Даценка демонструє складну взаємодію урбаністичного опису, психологічної напруги й фразеологічно забарвленого мовлення [1; 3; 8].

Постановка завдання. Мета статті – визначити лінгвостилістичні засоби репрезентації урбаністичного простору та з'ясувати функції фразеологічних одиниць у романі Юрія Даценка «Пастка для різника». Досягнення цієї мети передбачає розв'язання кількох завдань: по-перше, окреслити теоретичні засади аналізу міста як персоніфікованого художнього простору; по-друге, виявити провідні мовні механізми моделювання образу міста; по-третє, схарактеризувати фразеологічні одиниці, що беруть участь у творенні психологічної та соціальної атмосфери роману; по-четверте, встановити зв'язок між фразеологічною образністю і детективною інтригою; по-п'яте, показати, як через поєднання урбаністичного й фразеологічного кодів формується авторська концепція міста [2].

Об'єктом дослідження є мовна організація роману Ю. Даценка «Пастка для різника». Предметом аналізу виступають лінгвостилістичні засоби створення образу міста та фразеологічні одиниці, що функціонують у художньому дискурсі твору. Матеріалом дослідження стали урбаністичні фрагменти роману, описи Проскурова й Лондона, мовлення персонажів, а також сталі словосполучення, які мають ознаки фразеологічної цілісності [2].

У роботі застосовано описовий, контекстуально-інтерпретаційний, семантико-стилістич-

ний і елементи когнітивного аналізу. Описовий метод дозволяє систематизувати мовні засоби; контекстуальний – з'ясувати функцію конкретної одиниці в художньому фрагменті; семантико-стилістичний – визначити її експресивне й оцінне навантаження; когнітивний – пояснити метафоричні моделі, що структурують образ міста.

Виклад основного матеріалу. У романі Юрія Даценка «Пастка для різника» місто постає як складна багаторівнева структура, що поєднує історичну конкретність, соціальну напругу, психологічну атмосферу й символічну глибину. Йдеться не лише про простір, у якому відбуваються події, а про особливий художній організм, здатний впливати на сприйняття персонажів і читача. Проскурів у творі має власний ритм, запах, звук, темп і настрій. Він не є застиглою декорацією: місто змінюється залежно від часу доби, погоди, сюжетної ситуації та фокалізації персонажа [2].

Першим і найпомітнішим засобом такого моделювання є персоніфікація. Автор наділяє місто ознаками живої істоти: воно може *відходити від сну, потягатися, загортатися в запону дощу, спати знервованим сном, дихати важким духом ріки*. У цих висловах урбаністичний простір отримує тіло й психіку. Дієслова «*відходити*», «*потягатися*», «*спати*», «*дихати*» належать до сфери людської або біологічної життєдіяльності, однак у тексті вони переносяться на місто. Такий перенос створює ефект оживлення: читач сприймає місто не як сукупність будівель, а як істоту, яка реагує на події [2; 8].

Особливої ваги набуває модель «*місто – людина*». Вона реалізується через антропоморфну предикацію та емоційні епітети. Якщо місто «*знервоване*», це означає, що страх або напруження не локалізовані в окремій особі, а розлиті в усьому просторі. Емоція стає колективною, майже фізично відчутною. У детективному романі такий прийом має композиційне значення: він посилює очікування небезпеки, робить злочин не приватною подією, а травмою всього міського організму [2; 8].

Другою важливою ознакою урбаністичного образу є соматична метафорику. Місто в романі має «*серце*», «*кров*», «*дихання*», тобто мислиться як тіло. Вокзал, наприклад, може інтерпретуватися як *пульсуюче серце, що розносить містом кров новин*. У цій метафорі поєднуються біологічний і соціальний плани: *серце* забезпечує життєвий ритм організму, а вокзал забезпечує ритм міської комунікації; *кров* підтримує життя тіла, а новини підтримують інформаційний обіг міста.

Завдяки такому зіставленню соціальні процеси отримують тілесну конкретність [2; 8].

Соматична метафорика виконує не тільки декоративну функцію. Вона організовує цілісне сприйняття простору. Якщо місто – це організм, тоді злочин можна тлумачити як хворобу, моральну патологію або рану, яка порушує нормальний ритм життя. Детективне розслідування в такому разі набуває символічного виміру: лікар-слідчий не лише шукає злочинця, а й намагається повернути місту втрачену рівновагу. Ця інтерпретація особливо важлива з огляду на професію Ровнера, адже медична семантика природно поєднується з моделлю міста-тіла [2; 8].

Третім компонентом образу міста є полісенсорна деталізація. Автор моделює простір через зорові, слухові, нюхові й тактильні враження. *Туман, мжичка, бруд, потоки дощу* створюють візуальний план; *дзвін, вигуки, торохтіння, крики* формують акустичну тканину; запах мокрої землі, *сморід* нетрів, *важкий дух ріки* активізують ольфакторний рівень; *сирість*, холод і вогкість апелюють до тілесного досвіду. Завдяки цьому місто не просто описується, а переживається. Читач ніби входить у простір, який має температуру, запах і звук [2; 7].

Полісенсорність тісно пов'язана з психологічною атмосферою твору. *Туман* відповідає невизначеності слідства; вогкість і холод – відчуттю тривоги та моральної відчуженості; *сморід* і *бруд* – темі соціального занепаду або прихованої загрози. Звукова насиченість передає нервовий ритм міського життя. У цьому аспекті міський опис стає не зовнішнім, а внутрішнім: він відображає стан персонажів і водночас формує його [2; 7].

Четвертий механізм – синтаксичне нанизання. Переліки, однорідні члени речення, безсполучникові конструкції та ритмічні повтори імітують рух міста, його шум і багатоголосся. Синтаксис стає засобом передачі урбаністичного темпу. Там, де опис побудований на нагромадженні деталей, читач відчуває тісноту, інтенсивність і майже фізичний тиск простору. Такий синтаксис відповідає жанровій природі детективу, де напруга часто створюється не прямим повідомленням про небезпеку, а ритмом фрази, прискоренням переліків, несподіваними паузами й контрастами [3; 7].

П'ятий важливий аспект – контрастна семантика. Місто в романі не має одного сталого значення. Воно змінюється залежно від того, хто його сприймає. Для лікаря Ровнера міський простір може бути складною, але принципово впорядко-

ваною системою, яку можна пізнати й пояснити. Для Різника місто набуває негативної, патологічної семантики: воно здається недолюбим, отруєним, *брудним*, морально зіпсованим. Отже, урбаністичний простір стає дзеркалом внутрішнього світу персонажа. Через опис міста автор фактично характеризує того, хто дивиться [2].

Саме тут до аналізу органічно долучається фразеологічний матеріал. Фразеологізми в романі виконують роль своєрідних маркерів буденної свідомості. Вони показують, як персонажі мислять, оцінюють події та реагують на ситуації. На відміну від індивідуально-авторської метафори, фразеологізм є готовою мовною формулою, яка зберігає колективний досвід. У художньому тексті така формула набуває нового контекстного звучання, оскільки входить у взаємодію з конкретною сюжетною ситуацією [1].

До фразеологічних зрощень належить одиниця «*світ за очі*», ужита в значенні «*без певної мети, навмання, куди-небудь далеко*». Вислів має високий ступінь семантичної цілісності: його значення не виводиться безпосередньо зі значень компонентів «*світ*» і «*очі*». У романному контексті така одиниця передає стан просторової та психологічної невизначеності. Персонаж, який іде «*світ за очі*», ніби втрачає чітку траєкторію руху. Це важливо для детективного тексту, де рух містом або за межі міста часто пов'язаний із пошуком, утечею, дезорієнтацією чи спробою вирватися з небезпечного простору [1; 2].

Фразеологізм «*світ за очі*» також корелює з урбаністичною проблематикою твору. Якщо місто постає як організм, який утримує людину в мережі вулиць, чуток і соціальних зв'язків, то рух «*світ за очі*» означає прагнення вийти за межі цієї системи. Однак фразеологічна семантика вислову підкреслює не свободу, а невизначеність: герой не стільки обирає напрям, скільки втрачає орієнтир. Отже, ідіома виконує психологічну функцію, позначаючи стан розгубленості [1; 2].

Іншим прикладом фразеологічного зрощення є вислів «*до одного місця*», що має значення «*марно, безрезультатно, не має сенсу*». Це розмовно-знижена одиниця, яка вносить у текст елемент емоційної різкості й прагматичної оцінки. У мовленні персонажів вона передає розчарування, скепсис, відчуття безсилля перед обставинами. У структурі детективного сюжету така фразеологічна одиниця може маркувати момент, коли логічні міркування здаються неефективними, а впорядкована система доказів тимчасово руйнується [1; 2].

Фразеологізм «до одного місця» важливий ще й тому, що він контрастує з раціональним типом мислення слідчого. Детективний жанр ґрунтується на вірі в те, що хаос можна пояснити, а злочин – розкрити. Натомість ця розмовна формула фіксує кризу раціональності: усі міркування можуть здаватися непотрібними, якщо місто приховує правду, а людська поведінка не піддається простому тлумаченню. Отже, фразеологічна одиниця посилює драматизм пізнання [1; 2].

Фразеологічні єдності, на відміну від зрощень, зберігають певну образну мотивованість. Їхнє значення не є повністю прозорим, але внутрішній образ ще відчутний. У романі такі одиниці виконують роль містка між індивідуальною метафорою та народнорозмовною образністю. Вони допомагають створити історичну й соціальну достовірність мовлення, оскільки персонажі не говорять абстрактною книжною мовою, а користуються живими, емоційно забарвленими формулами [1].

Фразеологізми в художньому тексті мають кілька основних функцій. По-перше, вони виконують характерологічну функцію: через добір сталих висловів автор виявляє темперамент, соціальний досвід, освіченість або емоційний стан персонажа. По-друге, вони мають оцінну функцію: фразеологізм часто містить готову позитивну або негативну оцінку ситуації. По-третє, вони забезпечують експресивність, оскільки стисло передають складний емоційний комплекс. По-четверте, вони створюють ефект мовної природності, наближаючи репліки персонажів до живого мовлення [1; 3].

У романі Ю. Даценка фразеологія пов'язана з атмосферою міста. Сталі вислови функціонують не ізольовано, а в середовищі чуток, розмов, здогадів, підозр і страхів. Місто живе не тільки завдяки вулицям, вокзалу чи річці, а й завдяки мовленню мешканців. Чулки, новини, уривки фраз, роздратовані репліки, емоційні оцінки – усе це творить акустичну й семантичну оболонку міського організму. Фразеологізми є частиною цієї оболонки, адже вони зберігають колективну реакцію на події [1; 2].

Показово, що фразеологічні одиниці часто мають просторову або рухову семантику. «Світ за очі» актуалізує мотив руху без певної мети; інші подібні вислови можуть передавати наближення небезпеки, втрату контролю, потрапляння в пастку, замкненість або безвихідь. Це особливо співвідноситься з назвою роману, де слово «пастка» вже задає просторово-психологічну модель: місто може бути не тільки місцем

пошуку, а й простором, який захоплює, утримує, збиває з дороги [1; 2].

Назва «Пастка для різника» також має важливе стилістичне значення. Вона поєднує кримінально-детективний код із просторовою метафорою. Пастка – це організований простір, у якому рух суб'єкта обмежений, а свобода виявляється ілюзорною. Якщо місто в романі персоніфіковане, то воно потенційно може бути не лише свідком, а й учасником пастки. Вулиці, вокзал, темні закутки, нетрі, *туман* і *дощ* стають елементами великої просторової конструкції, де злочинець поступово втрачає перевагу [2].

У цьому сенсі фразеологізми й урбаністичні метафори працюють в одному напрямі. Метафори створюють образ міста як живого тіла, а фразеологізми передають людську реакцію на це тіло: страх, втому, зневагу, іронію, розгубленість, недовіру. Разом вони формують мовну картину світу, у якій простір і мовлення взаємно віддзеркалюють одне одного [1; 2; 8].

Лексико-семантична організація урбаністичного образу в романі вибудовується навколо кількох домінуючих полів: життєдіяльності, стихії, шуму, брудності/вогкості, тілесності та оцінності. Поле життєдіяльності представлене дієсловами на зразок «*дихати*», «*жити*», «*пульсувати*», «*оживати*». Поле стихії формують «*дощ*», «*туман*», «*мжичка*», «*потоки*». Поле шуму охоплює «*дзвін*», «*вигуки*», «*торохтіння*», «*крики*». Поле брудності й вогкості включає «*сморід*», «*калюжі*», «*бруд*», «*сирість*». Поле тілесності об'єднує «*серце*», «*кров*», «*дихання*». Фразеологізми входять у цю систему як елементи оцінно-психологічного поля [2; 8].

Важливо, що ці поля не існують окремо. Вони накладаються, створюючи складну семантичну мережу. Наприклад, «*пульсує серце*» поєднує тілесність і ритм; «*кров новин*» – тілесність і комунікацію; «*важкий дух ріки*» – ольфакторність, стихію та психологічний тиск. Фразеологізм «до одного місця» у такій мережі активізує поле марності й розчарування, тоді як «*світ за очі*» – поле руху, втечі й невизначеності. Саме тому фразеологічний матеріал треба розглядати не як додаток до стилістичного аналізу, а як його органічний компонент [1; 2; 8].

Контраст між мовою автора й мовленням персонажів також має принципове значення. Авторські урбаністичні описи часто тяжіють до метафоричної щільності, сенсорної насиченості й синтаксичної ритмізації. Мовлення персонажів, навпаки, може бути коротшим, різкішим, розмовнішим, насиченим фразеологічними формулами. Така відмінність створює поліфонічність тексту.

Місто описується «згори» як художня цілість і водночас «зсередини» – через голоси тих, хто в ньому живе [2; 3; 7].

Фразеологічна насиченість мовлення персонажів є одним із засобів історичної стилізації. Сталі вислови допомагають уникнути надмірної книжності, роблять репліки природними й соціально впізнаваними. Водночас вони не руйнують художньої цілісності, бо включаються в загальну атмосферу роману. Навпаки, фразеологізми посилюють ефект присутності: читач не тільки бачить місто, а й чує, як про нього говорять [1; 2].

Окремо слід наголосити на емоційно-оцінному потенціалі фразеологізмів. На відміну від нейтральної лексики, фразеологічна одиниця майже завжди містить певну позицію мовця. Вона рідко просто називає факт; частіше вона оцінює його. У цьому полягає її важливість для детективного роману: кожна оцінка може бути слідом, симптомом, знаком прихованого ставлення. Зневажлива, різка або іронічна фраза здатна виявити більше, ніж пряме повідомлення [1].

У психологічному плані фразеологізми виконують функцію згортання досвіду. Коли персонаж користується готовою формулою, він ніби спирається на колективну мовну пам'ять, щоб швидко назвати складну ситуацію. Це особливо помітно в моменти напруження, коли індивідуальне мовлення стає уривчастим, а готові вислови допомагають структурувати хаос. У романі, де місто саме постає хаотичним і тривожним організмом, така функція є надзвичайно важливою [1; 2].

Зіставлення урбаністичного й фразеологічного рівнів дає підстави стверджувати, що роман Ю. Даценка вибудовує подвійну модель простору. З одного боку, місто має матеріальні координати: вулиці, будинки, вокзал, річку, нетрі, погодні умови. З іншого боку, воно існує як мовна реальність: у чутках, оцінках, фразеологізмах, репліках, внутрішніх монологів. Реальне місто й мовне місто взаємодіють, утворюючи єдиний художній простір [2].

У цій перспективі образ міста як персоніфікованого простору доповнюється поняттям фразеологічної картини світу. Персоніфікація показує, що місто живе; фразеологія показує, як це життя осмислюють люди. Соматична метафорика надає місту тіло; фразеологізми надають йому голос, адже через них промовляє колективний досвід міської спільноти. Полісенсорні деталі створюють ефект фізичної присутності; сталі вислови створюють ефект соціальної впізнаваності [1; 2; 8].

Отже, лінгвостилістична структура роману ґрунтується на взаємодії авторської образності

та фразеологічної традиції. Автор не просто змальовує місто, а вибудовує складну семіотичну систему, у якій кожен запах, звук, рух, метафора й фразеологізм бере участь у творенні напруженої детективної атмосфери. Саме тому роман «Пастка для різника» можна розглядати як текст, у якому урбаністичний простір і мовна картина світу становлять нерозривну єдність [2].

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що роман Юрія Даценка «Пастка для різника» демонструє складну й багаторівневу організацію урбаністичного образу. Місто в цьому творі не є нейтральним тлом подій. Воно функціонує як персоніфікований художній простір, наділений тілесністю, емоційною напругою, ритмом, голосом і здатністю впливати на сюжетну динаміку. Через антропоморфну предикацію, соматичну метафорику, полісенсорну деталізацію, синтаксичне нанизування та оцінну лексику місто набуває ознак живого організму [2; 8].

Ключовою концептуальною моделлю роману є модель «місто – організм». Вона реалізується через образи *дихання*, сну, пробудження, серця, *крові*, пульсації. Завдяки цій моделі соціальні процеси, інформаційний обіг і психологічна тривога набувають тілесної конкретності. Злочин у такому контексті постає як патологія міського тіла, а розслідування – як спроба відновити порушений порядок [2; 8].

Фразеологічні одиниці доповнюють цю систему, вводячи в текст колективний мовний досвід. Фразеологізми «*світ за очі*», «*до одного місця*» та подібні сталі вислови виконують характерологічну, оцінну, експресивну й композиційну функції. Вони передають розгубленість, скепсис, розчарування, втечу, кризу раціонального пояснення. У поєднанні з урбаністичними метафорами вони формують фразеологічну картину міста – простору, який не лише бачиться й відчувається, а й постійно проговорюється персонажами [1; 2].

Отже, новизна запропонованого підходу полягає в поєднанні аналізу образу міста з аналізом фразеологічної організації роману. Такий підхід дозволяє розкрити «Пастку для різника» як текст, у якому детективна інтрига, психологічна характеристика персонажів і урбаністична атмосфера створюються спільною дією різних мовних рівнів. Перспективним напрямом подальших досліджень може стати зіставлення урбаністичного коду в романах Ю. Даценка з іншими зразками сучасної української історико-детективної прози, а також ширше вивчення фразеологізмів як засобу моделювання художнього простору [1; 2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 135 с.
2. Даценко Ю. Пастка для різника. Київ : КСД, 2019. 304 с.
3. Єрмоленко С. Я. Українська мова в стилістичному вимірі. Київ : Наукова думка, 1999. 312 с.
4. Забужко О. Українська література як простір культури. Київ : Факт, 2007. 368 с.
5. Копистянська Н. Х. Поетика художнього простору. Львів : ПАІС, 2002. 296 с.
6. Коцюбинська М. М. Літературний простір і час. Київ : Дніпро, 1998. 336 с.
7. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
9. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026